

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

BS/187/2002

OCENA PERSPEKTYW MŁODEGO POKOLENIA POLAKÓW

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LISTOPAD 2002

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- Podobnie jak w latach ubiegłych w społeczeństwie nadal przeważa pogląd (53% wskazań), że obecnie młodzi ludzie mają mniejsze szanse na osiągnięcie sukcesu w życiu niż ich rówieśnicy dziesięć lat wcześniej. Z opinią tą nie zgadza się dwie piąte badanych (40%).
- Powszechne jest przekonanie, że w uprzywilejowanej sytuacji, jeśli chodzi o możliwości społecznego awansu, są dzieci osób zamożnych (85%), właścicieli dużych firm (84%) oraz ludzi na wysokich stanowiskach państwowych (84%). O nierówności szans - zdaniem badanych - decyduje też pochodzenie społeczne. Najmniej korzystnie oceniane jest położenie dzieci chłopskich.
- Według zdecydowanej większości ankietowanych, na zdobycie wysokiej pozycji w społeczeństwie największy i niemal równorzędny wpływ mają: znajomości, protekcja (90%), kwalifikacje i umiejętności (90%), inicjatywa i przedsiębiorczość (90%), wykształcenie (89%) oraz solidna i rzetelna praca (88%). Warto też zauważyć, że chociaż respondenci są przekonani o nierówności szans młodego pokolenia, wyznaczonych przez status materialny i społeczny rodziców, w hierarchii ważności warunków sukcesu wyżej stawiają kwalifikacje i pracowitość niż pochodzenie społeczne i zamożność rodziców.

W naszym sondażu¹ podjęliśmy problematykę szeroko rozumianej edukacji, wartości wykształcenia w społeczeństwie polskim oraz perspektyw młodego pokolenia na społeczny awans i sukces życiowy.

W tym roku pierwszy rocznik absolwentów gimnazjów, powołanych do życia trzy lata temu, rozpoczął naukę w zreformowanych szkołach średnich. Jednym z szeroko komentowanych założeń reformy edukacji było zrównanie szans młodzieży wiejskiej i miejskiej oraz dzieci i młodzieży z różnych środowisk. Efekty reformy edukacyjnej będzie można ocenić dopiero za trzy lata. Aby można było badać zmiany opinii społecznej na temat efektów nauczania i powiązanych z systemem edukacyjnym szans młodego pokolenia Polaków na osiągnięcie sukcesu i powodzenia w życiu, istotne wydaje się odnotowanie, jak społeczeństwo postrzega obecnie przygotowanie młodzieży do życia społecznego, do dalszej nauki, pracy, do radzenia sobie z zagrażającym im bezrobociem i innymi umiejętnościami niezbędnymi w życiu codziennym².

Przedmiotem tego opracowania jest społeczna ocena perspektyw dzisiejszej młodzieży w porównaniu z tymi, jakie mieli ich rówieśnicy przed dziesięciu laty, oraz równości szans na awans społeczny, a także postrzeganie warunków życiowego sukcesu.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (149) przeprowadzono w dniach 11-14 października 2002 roku na liczącej 1231 osób reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski.

² Por. komunikat CBOS „Do czego przygotowują absolwentów polskie szkoły średnie?”, listopad 2002 (opr. Bogna Wciórka). W przygotowaniu komunikat CBOS o wartości wykształcenia.

OCENA PERSPEKTYW MŁODEGO POKOLENIA POLAKÓW

Polacy mają podzielone opinie na temat perspektyw młodego pokolenia: dwie piąte badanych (40%) uważa, że obecnie młodzież ma większą szansę odniesienia sukcesu w życiu niż ich rówieśnicy dziesięć lat temu, ale ponad połowa (53%) jest przeciwnego zdania. Z porównania obecnych wyników badań z danymi z lat '95 oraz '99 wynika, że - mimo utrzymującej się przewagi pesymizmu - wzrosła liczba badanych postrzegających przyszłość młodego pokolenia w kategoriach sukcesu, zmalała natomiast liczba osób, które mają w tej kwestii odmienną opinię.

Tabela 1

Jak Pan(i) sądzi, czy obecnie młodzież w Polsce ma większe czy też mniejsze szanse na osiągnięcie sukcesu w życiu, niż mieli jej rówieśnicy dziesięć lat temu?	Wskazania respondentów według terminów badań					
	III '95		II '99		X '02	
	w procentach					
Zdecydowanie większe	9	28	13	30	12	40
Raczej większe	19		17		28	
Raczej mniejsze	32	64	32	64	35	53
Zdecydowanie mniejsze	32		32		18	
Trudno powiedzieć	8	8	6	6	7	7

Interpretując odpowiedzi na to pytanie warto zwrócić uwagę na dwie sprawy.

Po pierwsze: ankietowanym pozostawiono swobodę w definiowaniu pojęcia *życiowego sukcesu*. Można jednak przypuszczać, że w potocznym rozumieniu sukces oznacza dobrobyt materialny, dobrą pracę, możliwość awansu zawodowego i materialnego, pieniądze pozwalające na życie bez trosk i kłopotów. W tym kontekście obecna rzeczywistość nie sprzyja postrzeganiu przyszłości w kategoriach sukcesu. Niepewność pracy, zjawisko bezrobocia wśród młodych ludzi, również wśród absolwentów wyższych uczelni, wolnorynkowe ceny mieszkań, rosnące koszty edukacji, nierentowność produkcji rolnej i kłopoty drobnej przedsiębiorczości - wszystko to z pewnością nie pozostaje bez wpływu na

postrzeganie perspektyw młodzieży. Z drugiej strony, szeroko komentowane w mediach przykłady licznych „młodych zdolnych” robiących w krótkim czasie oszałamiające kariery i osiągających zawrotne dochody stwarzają iluzję, że rośnie pokolenie wychowane już w warunkach gospodarki rynkowej i lepiej niż pokolenie rodziców przygotowane do korzystania z istniejących możliwości.

Po drugie: pytanie zadawane w latach '95 oraz '99 dotyczyło porównań z inną rzeczywistością polityczną i gospodarczą. Ogólnie można stwierdzić, że do roku '99 społeczeństwo oceniało transformację, w porównaniu z latami ją poprzedzającymi, jako okres zdecydowanie mniej przyjazny dla ludzi startujących w dorosłe życie. W tym roku ankietowani porównują szanse i możliwości młodzieży startującej w dorosłość na początku przemian ustrojowych i tej, która wkracza w dorosłe życie niemal w przededniu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Porównując obecne wyniki badań z danymi z lat poprzednich można wnioskować, że chociaż w opinii ponad połowy respondentów obecna sytuacja nie stwarza młodym ludziom szans odniesienia w przyszłości życiowego sukcesu, ich perspektywy oceniane są lepiej niż przed trzema laty.

Opinie dotyczące perspektyw dzisiejszej młodzieży na osiągnięcie społecznego sukcesu są wyraźnie związane z osobistą sytuacją badanych: im lepiej są wykształceni, mają wyższe dochody *per capita* i lepsze warunki materialne - tym częściej sądzą, iż obecnie młodzi ludzie są w lepszej sytuacji niż ich rówieśnicy dziesięć lat temu. Inaczej mówiąc, ci, którym się powiodło, częściej są przekonani, że młode pokolenie ma dzisiaj większe niż dawniej szanse osiągnięcia życiowego sukcesu. Opinię tę podziela również co drugi młody człowiek w wieku od 18 do 24 lat (50%) oraz ponad połowa uczniów i studentów (56%).

Pracownicy fizyczno-umysłowi (70%), rolnicy (61%) oraz robotnicy wykwalifikowani (57%), a więc ci, którzy znajdują się obecnie w trudnej sytuacji finansowej i zawodowej, częściej niż pozostali pozytywnie oceniają przeszłość i pesymistycznie postrzegają perspektywy młodego pokolenia Polaków. Przekonanie to znajduje uzasadnienie w społecznym postrzeganiu wpływu pochodzenia społecznego na mobilność młodzieży, rozumianą jako zmianę pozycji (przede wszystkim w kategoriach przesunięć zawodowych) w strukturze społecznej między pokoleniem rodziców i pokoleniem dzieci. Aby tak rozumiana mobilność

mogła zaistnieć, muszą być realne szanse zmiany pozycji, osiągnięcia lepszego stanowiska, wykształcenia, zawodu, awansu społecznego.

W opinii respondentów, społeczne szanse dzieci wyznaczone są przez cechy przypisane im przez rodziców: przede wszystkim ich zamożność, stanowisko i - w mniejszym stopniu - wykształcenie. Przynależność rodziców do określonych kategorii społeczno-zawodowych jest również postrzegana jako źródło nierówności szans dzieci. Zresztą zazwyczaj zajmowanie wysokich stanowisk i zamożność współwystępują zarówno ze sobą, jak i z wysokim wykształceniem i miejscem w strukturze zawodowej.

Tabela 2

Jakie możliwości osiągnięcia wysokiej pozycji w społeczeństwie polskim mają dziś, Pana(i) zdaniem:	Większe			Takie same			Mniejsze			Trudno powiedzieć		
	III '95	II '99	X '02	III '95	II '99	X '02	III '95	II '99	X '02	III '95	II '99	X '02
	w procentach											
– dzieci robotników w porównaniu z dziećmi inteligentów	9	5	7	27	17	24	59	76	64	5	2	5
– dzieci robotników w porównaniu z dziećmi chłopów	28	40	32	59	45	50	10	13	13	4	3	5
– dzieci chłopów w porównaniu z dziećmi inteligentów	4	4	4	18	9	14	75	85	78	4	2	4
– dzieci ludzi na wysokich stanowiskach państwowych w porównaniu z dziećmi ludzi niezajmujących takich stanowisk	92	83	84	3	3	4	4	12	10	2	2	2
– dzieci ludzi zamożnych w porównaniu z dziećmi ludzi niezamożnych	90	86	85	5	3	4	3	10	9	2	1	2
– dzieci właścicieli dużych firm w porównaniu z dziećmi ludzi niemających własnych przedsiębiorstw	91	84	84	4	4	5	3	10	8	2	3	2
– dzieci ludzi wykształconych w porównaniu z dziećmi ludzi niewykształconych	-	-	74	-	-	16	-	-	7	-	-	3

Niemal cztery piąte badanych (78%) ocenia, że w porównaniu z dziećmi inteligentów dzieci chłopskie już na starcie mają gorszą sytuację. Tylko nieliczni (4%) są odmiennego zdania. Brak związku między opinią na ten temat a cechami położenia społecznego ankietowanych przemawia za powszechnym w naszym społeczeństwie przekonaniem, iż dzieci chłopskie mają małe możliwości awansu społecznego. Nieco lepiej w porównaniu z dziećmi chłopskimi postrzegane są możliwości dzieci z rodzin robotniczych. Wprawdzie niemal dwie trzecie badanych (64%) uważa, że mają one gorszą perspektywę na awans niż dzieci inteligentów, ale co czwarty (24%) sądzi, że dzieci z obu tych środowisk mają takie same szanse. Jednocześnie w ciągu ostatnich trzech lat w opinii społecznej nastąpił wzrost poczucia, że dzieci robotników i chłopów są w takiej samej sytuacji (50%). Natomiast co trzeci ankietowany (32%) ocenia, że dzieci robotników mają większe możliwości awansu niż ich rówieśnicy z rodzin chłopskich.

Porównanie danych z różnych pomiarów nasuwa interesujące spostrzeżenia. Przede wszystkim zamożność i pozycja rodziców postrzegane są jako najważniejsze cechy dyskryminacyjne decydujące o przyszłości potomstwa. Są one lokowane wyżej niż wykształcenie rodziców, chociaż powszechnie wiadomo, że ma ono znaczący wpływ na wybór drogi edukacyjnej i przyszłej kariery zawodowej dziecka. Ankietowani doceniają jednak wagę wykształcenia rodziców i większość z nich uważa, że dzieci ze środowisk chłopskich i robotniczych mają mniejsze szanse osiągnięcia wysokiej pozycji społecznej niż dzieci inteligentów. Jakkolwiek przekonanie o tym od roku '99 nieco zmalało, to nadal podziela je zdecydowana większość respondentów. Niewykluczone, że odnotowane zmiany wynikają z faktu, że w opinii społecznej dla przyszłej drogi życiowej dziecka ważniejsza od pochodzenia społecznego jest zasobna kieszeń rodziców, umożliwiająca zdobycie odpowiedniego wykształcenia i dobry start życiowy. Jedną z możliwych przyczyn spadku liczby osób przekonanych o mniejszych możliwościach dzieci robotników i chłopów w porównaniu z dziećmi pochodzącymi z rodzin inteligenckich może też być wzrost nadziei związanych z reformą edukacyjną, która - zgodnie z jej podstawowymi założeniami - powinna zaowocować zrównaniem edukacyjnych szans dzieci z różnych środowisk. Na korzyść tej tezy przemawia niewielki wzrost poczucia, że dzieci z różnych środowisk społeczno-zawodowych

mają takie same możliwości osiągnięcia wysokiej pozycji w społeczeństwie. Jednak wyniki testów egzaminacyjnych, sprawdzających poziom wiedzy uczniów pierwszego rocznika kończącego gimnazjum, świadczą raczej o nasileniu się nierówności niż zrównaniu szans młodzieży.

Z analizy danych zawartych w tabeli 2 oraz odnotowanych zmian opinii można wnioskować, że w porównaniu z poprzednim pomiarem wzrosło poczucie, że dzieci pochodzenia chłopskiego i robotniczego mają takie same możliwości awansu społecznego (przekonanie takie wyraża co drugi respondent - 50%), ale w opinii zdecydowanej większości badanych dzieci z obu tych środowisk mają mniejsze szanse wspinania się po drabinie społecznej niż dzieci z rodowodem inteligenckim. Jednak do najważniejszych czynników społecznego awansu młodego pokolenia powszechnie zaliczane są: zamożność, przedsiębiorczość i wysokie stanowiska rodziców.

WARUNKI SUKCESU I POWODZENIA W ŻYCIU

Pochodzenie społeczne niewątpliwie ułatwia wybór drogi życiowej prowadzącej do odniesienia sukcesu i powodzenia w życiu. Powszechnie znana jest prawda, że to, co jedni mają podane na tacy, inni muszą zdobywać wspinając się na palcach. Dobry start życiowy zapewniony przez rodziców z pewnością jest sprzyjającym warunkiem życiowego sukcesu, ale czy wystarczającym?

Okazuje się, że wśród wielu wymienionych czynników, które ankietowani uznali za ważne dla osiągnięcia wysokiej pozycji, trzy zajmują równorzędną pozycję, a dwa następne niemal im dorównują. Są to: *znajomości, protekcja* (90%), *wysokie kwalifikacje zawodowe, umiejętności* (90%), *inicjatywa i przedsiębiorczość* (90%) oraz *wykształcenie* (89%) i *solidna, rzetelna praca* (88%). Powszechne jest też przekonanie, że duży udział ma w tym *zawód, rodzaj wykonywanej pracy* (87%).

Tabela 3

Jak Pan(i) sądzi, w jakim stopniu [...] ma/mają wpływ na sukces i powodzenie w życiu?	Bardzo duży wpływ	Duży wpływ	Mały wpływ	Bardzo mały wpływ	Trudno powiedzieć
	w procentach				
- znajomości, protekcja	51	39	7	1	2
- wysokie kwalifikacje zawodowe, umiejętności	47	43	6	2	2
- wykształcenie	47	42	8	1	2
- solidna, rzetelna praca	38	50	9	1	2
- inicjatywa i przedsiębiorczość	36	54	5	1	4
- zawód, rodzaj pracy	30	57	10	1	3
- zamożność rodziców	30	51	13	2	3
- cwaniactwo, przebiegłość	25	39	23	9	5
- miejsce zamieszkania (wielkość miasta, wieś)	24	53	19	2	3
- szczęście, przypadek	20	49	25	2	4
- pochodzenie społeczne	12	43	33	5	6
- poglądy polityczne	7	20	50	13	9
- płeć	7	35	38	13	8

Wśród warunków życiowego sukcesu wysoką pozycję zajmuje także *zamożność rodziców* (81%), uznana powszechnie przez ankietowanych za atut w życiowym starcie młodego pokolenia. Jednocześnie warto zauważyć, że cechy przypisane jednostce i niezależne od niej (*zamożność rodziców*, *pochodzenie społeczne*, *miejsce zamieszkania*, *płeć*) w hierarchii ważności warunków sukcesu ustępują miejsca osobistym zasługom (*wykształcenie*, *zawód*, *rzetelna praca*, *przedsiębiorczość*). Wysoka ranga merytokratyzmu jako drogi do sukcesu nie zmienia faktu, że w opinii społecznej priorytetowe znaczenie mają jednak znajomości. Waga tego czynnika rośnie, jeśli warunki sukcesu uporządkujemy według liczby respondentów przekonanych o ich *bardzo dużym wpływie* na powodzenie w życiu. Wtedy *znajomości* (51%) wyraźnie wyprzedzają *solidną, rzetelną pracę* (38%) i *rodzaj wykonywanej pracy* (30%). Najwyraźniej Polacy są przekonani, że obecnie w Polsce dla osiągnięcia sukcesu i powodzenia w życiu bardzo duże znaczenie mają osobiste atrybuty i duży wkład pracy, ale równie ważne są nieformalne układy i powiązania, aby zaistniały sprzyjające warunki do efektywnego wykorzystania tych cech.

W wyniku analizy czynnikowej wymienione warunki sukcesu grupują się w trzy odrębne kategorie.

Tabela 4. Analiza czynnikowa warunków osiągnięcia sukcesu w życiu. Dane po rotacji Oblimin

Warunki sukcesu	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III
Wysokie kwalifikacje zawodowe, umiejętności	.79802		
Solidna, rzetelna praca	.76679		
Wykształcenie	.76247		
Inicjatywa i przedsiębiorczość	.69101		
Zawód, rodzaj pracy	.65821		
Znajomości, protekcja		.84431	
Cwaniactwo, przebiegłość		.69684	
Zamożność rodziców		.60474	
Szczęście, przypadek		.37813	
Pochodzenie społeczne			-.77599
Poglądy polityczne			-.64877
Płeć			-.59032
Miejsce zamieszkania (np. duże miasto, małe miasto, wieś)			-.51405
Procent wyjaśnianej wariancji	24.0	17.4	8.7

Czynnik I można określić jako wymiar indywidualnych zasług (wykształcenie, zawód, pracowitość, przedsiębiorczość) niezbędnych dla zrobienia życiowej kariery. Drugi z tych wymiarów (czynnik II) łączy cechy wynikające ze statusu materialnego rodziców, układów i znajomości oraz takich cech, jak: szczęście, przypadek oraz cwaniactwo, przebiegłość, które umożliwiają zrobienie kariery bez osobistego wkładu pracy jednostki. Czynnik III wiąże te cechy, które były najrzadziej wymieniane jako niezbędne warunki sukcesu. Łączy je wspólny wymiar nazywany w socjologii mianem dyskryminacji społecznej. Warto zwrócić uwagę, że płeć i poglądy polityczne, które mają swoje ładunki w tym czynniku, w rankingu warunków sukcesu zajmują dwa ostatnie miejsca. Są to też jedyne cechy osobiste jednostki, w stosunku do których opinie o ich małym wpływie na indywidualną karierę przeważają nad przekonaniem o ich dużym znaczeniu.

ZMIANY W POSTRZEGANIU WARUNKÓW SUKCESU

Z porównania danych uzyskanych w różnych pomiarach wynika, że w ostatnich trzech latach utrwalilo się społeczne przekonanie, że ważnym warunkiem sukcesu i powodzenia w życiu są osobiste zasługi (wykształcenie, kwalifikacje, inicjatywa). Jednocześnie wzrosło (o 10 punktów) znaczenie nadawane solidnej, rzetelnej pracy, co wskazywałoby na swego rodzaju nobilitację merytokratyzmu i pracowitości. Tę budującą tezę zakłóca jednak fakt, że jednocześnie w tym samym czasie nie zmieniło się przekonanie, iż najważniejsze miejsce w rankingu warunków sukcesu zajmują znajomości i układy, oraz wzrosło poczucie, że sukces może być dziełem przypadku, szczęścia, ślepego losu.

Tabela 5

Jak Pan(i) sądzi, w jakim stopniu [...] ma/mają wpływ na sukces i powodzenie w życiu?	Odsetki ankietowanych wskazujących na bardzo duży lub duży wpływ		
	II '97	II '99	X '02
- znajomości, protekcja	74	90	90
- wysokie kwalifikacje zawodowe, umiejętności	87	90	90
- inicjatywa i przedsiębiorczość	87	89	90
- wykształcenie	88	90	89
- solidna, rzetelna praca	87	78	88
- zawód, rodzaj pracy	81	82	87
- zamożność rodziców	68	87	81
- miejsce zamieszkania (np. duże miasto, małe miasto, wieś)	63	76	76
- szczęście, przypadek	60	61	69
- cwaniactwo, przebiegłość	53	71	63
- pochodzenie społeczne	44	57	55
- płeć	-	38	42
- poglądy polityczne	20	31	28

Mniejsza liczba badanych niż trzy lata temu (spadek o 8 punktów) uznaje cwaniactwo i przebiegłość za cechy sprzyjające osiągnięciu powodzenia, mniej osób wskazuje też na zamożność rodziców (spadek o 6 punktów). Od roku '99 nieznacznie wzrosło (o 4 punkty) znaczenie płci jako czynnika ważnego dla osiągnięcia sukcesu. Jednak zmiany dotyczące płci

są niewielkie i trudno na tej podstawie wnioskować, czy w dzisiejszych czasach płeć częściej postrzegana jest jako ważna cecha w kształtowaniu indywidualnych karier. Od wielu lat ostatnie miejsce w rankingu warunków sukcesu zajmują poglądy polityczne. Większość ankietowanych uznaje je za niezbyt istotne dla osiągnięcia powodzenia w życiu, a od roku '99 przekonanie to jeszcze się umocniło.

Mimo iż w społeczeństwie przeważają opinie, że dzisiejsza rzeczywistość społeczna nie stwarza młodemu pokoleniu szans odniesienia sukcesu życiowego, obecnie perspektywy młodzieży oceniane są lepiej niż przed trzema laty.

Podobnie jak w latach poprzednich Polacy są przekonani, że obecnie dla osiągnięcia sukcesu i powodzenia w życiu niezbędne są indywidualne zasługi i osobisty wkład pracy: wykształcenie, zawód, przedsiębiorczość i pracowitość. Jednocześnie jednak w rankingu warunków sukcesu pierwsze miejsce, podobnie jak poprzednio, zajmuje protekcja. Towarzyszy temu przekonanie, że społeczne szanse dzieci wyznaczone są przede wszystkim przez tzw. cechy dyskryminacyjne: zamożność, przedsiębiorczość i pozycję społeczną rodziców. Dość powszechne jest też przekonanie o nierówności szans awansu społecznego dzieci i młodzieży z różnych środowisk.

Opracowała
Macieja FALKOWSKA

A N E K S

Tabela 1. Jak Pan(i) sądzi, czy obecnie młodzież w Polsce ma większe czy też mniejsze szanse na osiągnięcie sukcesu w życiu, niż mieli jej rówieśnicy dziesięć lat temu?

	(%)			
	Większe	Mniejsze	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	40	53	7	1231
Płeć				
Mężczyźni	40	55	5	588
Kobiety	40	51	9	643
Wiek				
18-24 lat	50	45	5	190
25-34	42	51	7	222
35-44	41	54	5	222
45-54	35	60	6	261
55-64	44	50	5	143
65 lat i więcej	32	54	14	193
Miejsce zamieszkania				
Wies	37	54	9	451
Miasto do 20 tys.	43	51	6	158
20-100 tys.	31	63	6	241
101-500 tys.	47	48	5	232
501 tys. i więcej mieszk.	49	43	7	149
Wykształcenie				
Podstawowe	37	52	11	324
Zasadnicze zawodowe	37	57	6	330
Średnie	43	52	5	469
Wyższe	47	46	7	108
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	42	52	5	76
Prac. umysł. niż. szczebla	53	42	5	132
Pracownicy fiz.- umysł.	27	70	3	95
Robotnicy wykwalifikowani	41	57	2	98
Robotnicy niewykwalifik.	51	46	3	44
Rolnicy	30	61	9	55
Pracujący na własny rach.	47	50	3	62
Bierni zawodowo				
Rencisci	35	54	11	118
Emeryci	34	56	10	230
Uczniowie i studenci	56	37	7	78
Bezrobotni	34	57	10	186
Gospodynie domowe i inni	55	38	7	56
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	39	54	7	179
spółce właścicieli	47	50	3	105
prywatnych i państwa	44	54	2	210
sekt. pryw. poza rolnict.	28	62	10	55
prywatnym gosp. rolnym				
Dochody na jedną osobę				
Do 299 zł	29	63	8	185
300-399	38	57	5	91
400-599	41	53	6	200
600-800	42	50	9	205
Powyżej 800 zł	47	48	4	189
Ocena własnych war. mater.				
Złe	30	60	10	402
Średnie	43	51	6	588
Dobre	51	45	5	241
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	39	56	5	70
Raz w tygodniu	37	57	6	622
1-2 razy w miesiącu	49	43	8	199
Kilka razy w roku	43	48	9	219
W ogóle nie uczestniczy	37	57	6	116
Poglądy polityczne				
Lewica	41	55	4	312
Centrum	41	51	8	322
Prawica	47	49	4	249
Trudno powiedzieć	34	55	11	346

Tabela 2. Jakie możliwości osiągnięcia wysokiej pozycji w społeczeństwie polskim mają dziś, Pana(i) zdaniem, **dzieci robotników w porównaniu z dziećmi inteligentów?**

(%)

	Większe	Takie same	Mniejsze	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	7	24	64	5	1231
Płeć					
Meżczyźni	8	23	66	3	588
Kobiety	6	25	63	6	643
Wiek					
18-24 lat	9	20	64	7	190
25-34	9	21	57	1	222
35-44	7	23	66	4	222
45-54	8	27	63	3	261
55-64	6	19	72	3	143
65 lat i więcej	4	21	66	8	193
Miejsce zamieszkania					
Wies	7	19	69	6	451
Miasto do 20 tys.	6	21	70	3	158
20-100 tys.	5	27	64	4	241
101-500 tys.	15	31	51	3	232
501 tys. i więcej mieszk.	2	28	64	6	149
Wykształcenie					
Podstawowe	6	18	68	8	324
Zasadnicze zawodowe	7	22	65	8	330
Średnie	7	29	62	2	469
Wysze	12	28	57	3	108
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	17	30	51	2	76
Prac.umysł.niz.szczebla	8	30	60	2	132
Pracownicy fiz.-umysł.	10	24	64	1	95
Robotnicy wykwalifikowani	6	18	69	7	98
Robotnicy niewykwalifik.	4	21	74	1	44
Rolnicy	8	22	65	6	55
Pracujący na własny rach.	5	33	60	2	62
Bierni zawodowo					
Renciści	3	20	72	4	118
Emeryci	6	20	68	7	230
Uczniowie i studenci	7	20	65	8	78
Bezrobotni	6	30	60	3	186
Gospodynie domowe i inni	9	17	62	11	56
Pracuje w:					
inst. państw. publicznej	11	28	58	2	179
społce właścicieli					
prywatnych i państwa	7	26	64	3	105
sekt. pryw. poza rolnict.	7	26	64	3	210
prywatnym gośp. rolnym	12	17	66	6	55
Dochody na jedną osobę					
Do 299 zł	8	21	65	6	185
300-399	6	18	70	5	91
400-599	8	19	69	4	200
600-800	6	28	63	3	205
Powyżej 800 zł	7	26	63	4	189
Ocena własnych war. mater.					
Złe	7	22	66	5	402
Średnie	7	23	65	5	588
Dobre	8	30	60	2	241
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	3	25	63	8	70
Raz w tygodniu	8	22	66	4	622
1-2 razy w miesiącu	5	24	65	6	199
Kilka razy w roku	6	32	58	3	219
W ogóle nie uczestniczy	9	23	66	2	116
Poglądy polityczne					
Lewica	8	25	66	1	312
Centrum	7	28	62	3	322
Prawica	8	26	63	3	249
Trudno powiedzieć	5	19	66	10	346

Tabela 3. Jakie możliwości osiągnięcia wysokiej pozycji w społeczeństwie polskim mają dziś, Pana(i) zdaniem, **dzieci robotników w porównaniu z dziećmi chłopów?**

	Większe	Takie same	Mniejsze	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	32	50	13	5	1231
Płeć					
Mężczyźni	32	51	13	4	588
Kobiety	32	50	12	6	643
Wiek					
18-24 lat	30	51	8	10	190
25-34	30	51	16	3	222
35-44	30	50	17	4	222
45-54	40	46	12	3	261
55-64	38	50	8	4	143
65 lat i więcej	22	55	14	9	193
Miejsce zamieszkania					
Wieś	27	57	12	4	451
Miasto do 20 tys.	35	43	17	5	158
20-100 tys.	31	49	13	7	241
101-500 tys.	38	47	12	3	232
501 tys. i więcej mieszk.	35	46	11	8	149
Wykształcenie					
Podstawowe	23	54	14	9	324
Zasadnicze zawodowe	30	55	10	5	330
Średnie	36	47	13	4	469
Wyższe	47	40	12	2	108
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	50	41	8	1	76
Prac. umysł. niż. szczebla	38	44	15	4	132
Pracownicy fiz. - umysł.	36	46	17	1	95
Robotnicy wykwalifikowani	31	49	15	4	98
Robotnicy niewykwalifik.	24	45	29	3	44
Rolnicy	49	41	8	2	55
Pracujący na własny rach.	32	63	5	0	62
Bierni zawodowo					
Renciści	26	55	13	7	118
Emeryci	28	53	11	7	230
Uczniowie i studenci	34	46	8	12	78
Bezrobotni	22	59	14	4	186
Gospodynie domowe i inni	35	43	9	13	56
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	42	42	14	2	179
społce właścicieli					
prywatnych i państwa	31	46	19	4	105
sekt. pryw. poza rolnict.	37	52	9	2	210
prywatnym gosp. rolnym	53	37	8	2	55
Dochody na jedną osobę					
Do 299 zł	22	54	17	7	185
300-399	27	60	9	4	91
400-599	32	50	15	3	200
600-800	33	51	11	4	205
Powyżej 800 zł	40	44	13	4	189
Ocena własnych war. mater.					
Złe	30	49	14	7	402
Średnie	33	51	11	5	588
Dobre	32	52	13	3	241
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	28	52	9	11	70
Raz w tygodniu	32	52	12	4	622
1-2 razy w miesiącu	28	50	15	7	199
Kilka razy w roku	35	51	10	5	219
W ogóle nie uczestniczy	35	40	20	5	116
Poglądy polityczne					
Lewica	38	47	13	2	312
Centrum	33	49	13	4	322
Prawica	36	51	10	3	249
Trudno powiedzieć	22	54	13	11	346

Tabela 4. Jakie możliwości osiągnięcia wysokiej pozycji w społeczeństwie polskim mają dziś, Pana(i) zdaniem, **dzieci chłopów w porównaniu z dziećmi inteligentów?**

(%)

	Większe	Takie same	Mniejsze	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	4	14	78	4	1231
Płeć					
Mężczyźni	4	14	79	3	588
Kobiety	4	14	78	4	643
Wiek					
18-24 lat	6	17	72	5	190
25-34	5	17	76	2	222
35-44	5	11	80	4	222
45-54	4	12	83	2	261
55-64	1	12	83	3	143
65 lat i więcej	3	14	77	6	193
Miejsce zamieszkania					
Wieś	4	13	80	4	451
Miasto do 20 tys.	2	14	82	2	158
20-100 tys.	4	14	78	4	241
101-500 tys.	7	20	71	3	232
501 tys. i więcej mieszk.	3	10	83	5	149
Wykształcenie					
Podstawowe	5	13	76	6	324
Zasadnicze zawodowe	5	13	78	4	330
Średnie	2	16	80	2	469
Wyższe	7	13	79	1	108
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	8	20	71	1	76
Prac. umysł. niż. szczebla	2	15	80	3	132
Pracownicy fiz. - umysł.	5	12	82	1	95
Robotnicy wykwalifikowani	3	5	88	4	98
Robotnicy niewykwalifik.	7	12	75	6	44
Rolnicy	1	5	91	2	55
Pracujący na własny rach.	3	25	72	0	62
Bierni zawodowo					
Renciści	3	14	77	5	118
Emeryci	3	13	79	5	230
Uczniowie i studenci	6	21	68	6	78
Bezrobotni	5	14	79	2	186
Gospodynie domowe i inni	9	17	70	4	56
Pracuje w:					
inst. państw., publicznej	7	14	77	2	179
społce właścicieli					
prywatnych i państwa	8	14	74	4	105
sekt. prywat. poza rolnict.	0	15	83	2	210
prywatnym gosp. rolnym	4	8	85	2	55
Dochody na jedną osobę					
Do 299 zł	5	12	80	3	185
300-399	4	10	80	6	91
400-599	5	13	80	2	200
600-800	2	14	81	4	205
Powyżej 800 zł	4	11	83	2	189
Ocena własnych war. mater.					
Złe	4	11	81	4	402
Średnie	4	14	78	4	588
Dobre	4	18	76	2	241
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	3	17	73	7	70
Raz w tygodniu	4	12	80	4	622
1-2 razy w miesiącu	4	16	76	4	199
Kilka razy w roku	4	15	78	3	219
W ogóle nie uczestniczy	3	14	81	2	116
Poglądy polityczne					
Lewica	4	15	80	2	312
Centrum	5	13	81	2	322
Prawica	4	15	79	2	249
Trudno powiedzieć	3	14	75	8	346